

A nulláról indulva – s amíg csak élünk!

Anyanyelvépítés

1.

Tudjuk jól, gyakran mégis úgy viselkedünk, mintha nem tudnánk: nyelvi készségét senki sem öröklí. Az anyanyelvét sem. Tehát amikor megszületik, senki sem valamilyen anyanyelvű. Azt a képességét, hogy az azonos nyelven beszélőkkel akár egyetlen szót is megértethessen vagy ő maga megérthessen, minden gyerek (minden ember) csak a megszületése után szerezhetheti meg.

Nyelvi kommunikációs készségét az egyén többnyire a szülőanyjától kezdi elsajátítani (ezt a nyelvet ezért többnyire **anyanyelv**-nek nevezik), de csakhamar számos más módon és más forrásból is épül, és egyre alkalmasabbá, épebbé válik a teljesebb kommunikálásra. Az otthon elkezdett építést, pontosabban: a gyerek anyanyelvi készségének építését (nem akarva is, nem tudva is) segíti, végzi általában a család többi tagja is, majd a tágabb környezetbeliek, továbbá az óvoda, a média (rádió, televízió, világháló), a könyvek, az iskolák, az olvasás, a tanfolyamok. S ahogy fölcseperedik, fölnőtté válik, e tekintetben jelentősen hat rá többek között a társasági élet (a művelődés, a sport, az utazás körülményei) és a munkahelyi környezet.

Ez a készség – mely a közösségbeliekével együtt véve maga az **anyanyelv** – változhat (épülhet, romolhat, cserélődhet) már pusztán „kipróbálás”-a, működtetése, használata alatt is, más szóval: az akármilyen tárgyú kommunikálás folyamán is. De a kommunikálás mibenléte általában a közösségi lét változásával is fejlődni kényszerül – már azért is, hogy általa kifejezhessük a lét körülményeinek a változását. Végül is: az egyénnek mindehhez, de a saját szükségletei szerint is, lényegében folyamatos **anyanyelvépítésre** lenne szüksége – amíg csak él. Természetesen, nemcsak a külső körülmények miatt, hanem mert mint az imént kifejtettem, mindenki a nulláról indul, sőt azért is, mert időközben a saját értő-értető készsége meg-meggyöngül, s megújulásra szorul.

Arról, hogy egy-egy társadalom polgárai – az intézményes (köz- és felsőoktatási) anyanyelvépítésen

kívül – miként, legalábbis milyen címen törődnek saját anyanyelvi készségükkel vagy egymáséval, a tisztelt olvasó többfelét hallhatott és olvashatott már. Ezt a gondoskodást különféle címen szokás emlegetni, többek között így: **(anya)nyelvművelés, -ápolás, -gondozás, -építés, -fejlesztés** stb., vagy egyszerűen **anyanyelvtanulás**-t mondunk. Igaz, önmagában rendszerint egyikén sem egészen ugyanazt szoktuk érteni, mint a másikon (ez lenne a *rokonértelműség*), illetve egyikén sem mindig ugyanazt (ez meg a *többértelműség*), néha mégis *homoszémaként* (*azonosértelműként*) váltogatjuk őket, vagy választjuk ki a nekünk leginkább tetsző, kevésbé elkoportatottnak vagy világosabban jelölőnek vélt szakszót. Én mindegyiket jónak, valamire egészen megfelelőnek tartom, tehát a már-már kissé archaikus hangzású **nyelvművelés**-t is. Amiről az alábbiakban szólni szándékozom, azt – nem éppen szigorú jelentésbehataróval – az **anyanyelvépítés** révén jelölöm.

A fentiekből is látható: nemcsak a jó pap **tanul** holtáig, hanem általában mindenki; és ha némelyik egyén esetleg egyebet nemigen tanulna is, az anyanyelvét igen – hogyha van alkalma. (Az alkalomhoz közösség kell, és közösségi kapcsolat.) Újabb elemekkel találkozván, akkor is tanulja – persze, főleg nem tudatosan –, hogyha azalatt a korábban elsajátítottakból egyre többet felejt, s hogyha anyanyelvi kommunikációs készsége váltakozva halványodik, gyöngül is.

Anyanyelvi készségünk tehát – a körülmények hatására és a föltételektől függően – sérül is, épül is. Ezért viszonylag folyamatos építésén sem csupán azt érthetjük, hogy ezt a készséget épebbé tesszük, hanem hogy (a változó kommunikálási körülményeknek megfelelően) viszonylagos épségének megtartását és meg-megújítását szolgáló ráhatást igyekszünk kifejteni. Intézményesen és nem intézményesen; közvetlenül is, közvetve is. Főleg az utóbbit általában nem tudatosan éljük meg.

A nyelvi közösségekben ősidőktől fogva tartó, de változó és fejlődő, sokarcú anyanyelvépítés – bizonyos kialakult rendeltetésszerűsége és a hagyományok

ellenére is – térben és időben sokrétű, rétegei pedig különböző mértékűek és hatékonyságúak. A közösség anyanyelve (vagyis az egyének készsége) ezalatt, mégpedig a folyamatos kommunikálás révén úgyahogy mégis csökkenti ezt az épülési-épségi egyenlőtlenséget. Másrészt éppen a tudatos anyanyelv-fejlesztési törekvések célja is többek között az egyéni készségszinteknek és azok minőségének a viszonylagos egységesítése. – Az alábbiakban főleg erről a tudatos építő ráhatásról szándékozom szólni.

Van előnyösebb megoldás!

Az egyéni készség gondozására irányuló anyanyelv-ápolás célja nem pusztán a megvizsgálandónak látszó nyelvhasználati jelenségek (egyszeri) elemzése és regisztrálása, hanem az is, hogy a kommunikálás szereplőiben a nyelvi megoldások közismert változatai közül az előnyösebbeket tudatosítsa és erősítse, s hogy ezáltal is elősegítse a könnyebb és differenciáltabb kommunikálást, illetve az említettek ismertetésével lehetővé tegye a hátrányosabb megoldások elhárítását. Néha egy-egy jelenségtípus lehetséges árnyalatainak a pusztán fölvonultatása is hasznos lehet. Másrészt választhatunk anyanyelvi készségünk építésének számos klasszikus és újabb eszköze, forrása, módja és helyszíne közül is.

Anyanyelv-használati kérdésünkre igen gyakran az értelmező szótár is adhat választ, vagy anyanyelvűségünk fontos és sok szempontú ügyét szolgáló egyéb kézikönyveink közül valamelyik. De mindezeknél elsődlegesebb, hogy az alapismereteket már az iskola – hitelesen és jól! – megadhassa, mégpedig eleve nemcsak az anyanyelvi oktatásban, hanem az anyanyelvű általános műveltség kialakításában is. Valamint célszerű, hogy az anyanyelvű szép- és szakirodalom és az anyanyelvű média (ideértve a világhálót is) lehetőleg az összes későbbi években betölthesse spontán építő hatását.

Anyanyelvűségünk itteni gondozásában elvileg esélyes címzett lehet bármelyik olvasó. De csak esélyes, mert ha eljut is hozzá a nyelvművelő szava, az anyanyelvépítés nem elvégzendő föladat, hanem folyamatosan végzendő gondoskodás a hol lassabban, hol gyorsabban változó közösségi létben. Sőt csak önként végzendő, hogy jó lehessen.

Az *önkéntességen* elsősorban azt értem, hogy az anyanyelvépítés címzettje eleve érdekelve van ugyan abban, hogy lehetőleg pontosan azt és úgy mondhassa, ahogyan akarja, ill. amit közölni akart. A kommunikáció másik pólusában szerepelve pedig abban van érdekelve, hogy pontosan érthesse meg,

amit hall vagy olvas. Tehát – a saját szavai alapján vagy a visszajelzésből – érzékeli valahogyan, hogy nem egészen azt mondta vagy írta, amit közölni akart; illetve hogy nem egészen érti a partnerét. Érdekelve van tehát abban, hogy ennek a zavarnak az okát megtudja.

Ha az okot sikerült vele fölismertetni, akkor várhatólag érdekében áll megtudni a probléma elhárításának a módját is. Ekkor következhet a második önkéntes lépés, de csak abban az esetben, ha azt látja vagy érzi, hogy ő tulajdonképpen úgy akarta mondani vagy kérdezni, ahogyan a javasolt módosítást látja. S akkor spontánul maga dönt ennek helyesebb voltáról vagy helyességéről, nem pedig csak elfogadja. Sőt nem kevésbé akkor is maga hozza meg a döntést, amikor több fölkinált megoldásváltozatból választhatja és választja ki a neki megfelelőt vagy a megfelelőbbet.

A mai nyelvművelőnek tehát arra kell törekednie, hogy a címzett olvasó valóban fölismerhesse az eredeti forma nem megfelelő (vagy kevésbé megfelelő) voltát, valamint a javasolt forma helyes(ebb), „igazi(bb)” voltát, továbbá, hogy a címzett döntése spontán lehessen.

Már e fejtegetés elején célszerű lesz leszögeznünk, hogy az *idegenszerűség* és a *népiesség* a köznyelvi készségben és a köznyelvi készségre való hatásában másként ítélandó meg! Egyik sem oda való ugyan, de az előbbi általában hátrányosabban hat a közérthetőségre, s anyanyelvünk életképességére. Pl. az **ötet**, **aztat**-ra meg a **suk-sük**-re föl-fölszisszenünk; a **tud-juk**, **lát-ja** ejtésmódot évtizedekig emlegetjük, s valóban nem árt, ha szavá tesszük ezt is, azt is. Ám ugyanakkor nemigen szoktuk kimondani, hogy az imént említett jelenségek egyike sem nyelvromlás, egyike sem magyartalanság. Szemben pl. a *sima* kérdő és a *sima* föl-szólító mondat végi magyartalan hangsúllyal: **Hová indultál? Figyelj!** (Kivéve, természetesen, amikor ennek a mondatvégi nyomatékknak külön konkrét szerepet szántunk.) A nyegle **sulinet** divatszó bokrosodását pedig (melyet indokolatlanul és fölülről vittek köznyelvünkbe) látjuk-halljuk minisztériumi szinten is, és szolgálékúen utánozzák (szintén fölülről) még a határainkon túl is, mégsem tesszük szavá. Igaz, ha a szinkronizált tucatfilmek ezreiben a félholtra vert áldozattól naponta ezt kérdezik: **„Minden rendben?”**, akkor a **suliszínház** és a **sulifesztivál**, **sulinap** nyilván mégiscsak **oké**.

Az anyanyelvi segítségnyújtás alapszempontja: szövegelemzés, a kommunikációbeli hátrány (nehézkesség, zavar, ellentmondás...) (fö)lismertetése, majd a helyesbített forma vagy formák fölkinálása,

továbbá az olvasó – már említett – önkéntes együttműködésének, illetve pozitív hozzáállásának a megnyerése. A nyelv művelésben, hacsak lehet, célszerű tudatosítani, hogy a nem ajánlott forma miért hátrányos, illetve mikor nem az. S nem kevésbé kívánatos azt is eleve tudatosítanunk, hogy az ajánlott formának – amazzal szemben – mi az előnye (vagyis: mi miért jó vagy jobb?).

Több-kevesebb *hézag* időnként mindenki (minden felnőtt egyén) anyanyelvi készségében lehet, sőt van is. Általában ugyanis sokkal több dologról tudunk gondolatban, mint amennyit anyanyelvi készségünkkel jelölni, kifejezni képesek vagyunk vagy lennénk. Amikor azonban a nyelv művelésben szólnak *anyanyelvi hézagról*, azt rendszerint csak arra vonatkoztatjuk probléma gyanánt (mondjuk úgy: szubjektív anyanyelvi gondként), amire – idegen nyelvű oktatási intézményben, idegen nyelvű munkahelyi vagy egyéb környezeti körülmények között, idegen nyelvű szakirodalomban, a mindennapi élet idegen nyelvi helyzeteiben (turizmus, plakátok, média stb.) – idegen nyelvi jelölésmódot már találtunk vagy kaptunk, csak anyanyelvit nem. Vagy hogy ezt amaz kiszorította.

Nos, ez utóbbi típusú hézagok gyakran oda vezetnek, hogy anyanyelvi kommunikálásunkban (értés, értetés) hiányérzetet okoznak. Ilyenkor rögtönözni próbálunk: a *hézag* helyére idegen nyelvelemet helyettesítünk be. Pl. **Vásároljon online!** – olvassuk vagy csak látjuk a világháló magyaroknak szánt magyar oldalain naponta többször is. Itt elsősorban az a többszörös pongyolaság okoz gondot, hogy az **online** betűsor helyett a *Magyar értelmező kéziszótár* 2003-as kiadása csak **on-line** szóalakot hoz, szófaját *mn*-nek jelöli; és mindkét jelentésértelmezése, valamint szemléltető példája szerint is az: ~ **üzemmód van**. A 2005-ös kiadású *Idegenszó-tár* szintén csak **on-line** formát hoz. (Ez a kézikönyv szófajt nem jelöl, szemléltető példát nem hoz. Értelmezése szerint főnévnek sejtethetjük.) A Bakos-szótár 2002-es kiadása az **online** formát értelmezi (szófaji szempontból nem világosan), és külön értelmezi az **online áruház** címszót, amiből a szerkezet előtagjának melléknév voltára következtethetünk. A fenti példánkban *határozószónak* felelne meg, de ilyen értelmezését nem találtam. Ne felejtjük el: az **online** (v. **on-line**?) magyar nyelvi használatáról van szó.

Az ilyen helyzetek mennyiségi vagy gyakorisági fokozódásával általában erősödik anyanyelvi hátrányérzetünk is. Ettől, valamint a keverék megoldásoktól elkedvetlenedve előbb csak alkalmilag, s csak egy-egy mondatban átváltunk (vagy

átmenekülünk) a másik nyelvre. Ez viszont rendszerint kikezdi önbizalmunkat, sőt anyanyelvi öntudatunkat is, és elvezethet az anyanyelv föladásához. Az emigrációban és a határon túli régiók szórványaiban el is vezetett, és el is vezet.

Nyelvet tanulni (idegent is) elsősorban ezt jelenti: képessé (vagy képesebbé) tesszük magunkat arra, hogy értésben és értetésben közelebb juthassunk bizonyos emberekhez, emberi közösségekhez v. emberi megnyilatkozásokhoz (kultúrához). Anyanyelvünket tanulni v. csiszolni nem kevésbé humánus és nem kevésbé időszerű művelődési föladat, sőt itt anyanyelvi készségünknek a megtartásáról és a fejlesztéséről is van szó, mégpedig nem csupán személyi szabadságunk érdekében.

Hogyha a lektor, az újságíró, a pedagógus tudomásul veszi a médiabeli kommunikálás konkrét problémáit, s verbális munkájában – akár e hátrányos jelenségek említése nélkül is – alkalmazza a könnyebb és hitelesebb kommunikálást szolgáló megoldásokat, azzal ő anyanyelvet is épít, mégpedig nemcsak a magáét, hanem az olvasó nagyközönségét, ill. a jövő nemzedékét is.

Nyelvünk (miként a többi nyelv is) – ha akarjuk, ha nem – változik: néha jelentősen s hirtelen, máskor alig észlelhetően, ill. így is, úgy is. A változás mibenléte lehet anyanyelvünk életképességének növekedése, csökkenése vagy csak mássága. Lehet divatjelenség vagy fordulat értékű. Nem mindig könnyű eldönteni, hogy mi minek fog bizonyulni.

Elháríthatjuk a mondatzavart

Ha egyesek nem látják az aggasztó nyelvromlást (persze, „mihez képest” tekinthetjük a nyelvállapotot vagy a folyamat irányát aggasztónak?), azok, úgy vélem, vagy azért nem látják, mert valóban új a király ruhája, azaz mert anyanyelvünk ügye mégsem aggasztó, vagy pedig azért, mert nem ismerik föl a tüneteket (az erre vonatkozó érveket), netán mert nem érzik magukat érdekeltnek abban, hogy a magyart anyanyelvükként tarthassák meg (a maguk v. utódaik és közösségük számára), illetve mert abban látják érdeküket, hogy a magyart – a maguk esetében vagy tágabb körben is – minél előbb fölválthassa valamelyik idegen.

Ezek tehát valamilyen okból nyilván nem látják, hogy a hanyatlás jelen van a mai nyelvhasználatban, sőt hogy a rendszerbomlás ténye már túljutott azon a fokon, melyet egy-egy életerejében meggyöngült, kis nyelvközösség kommunikációja – a 21. század adott körülményei között – tudatos beavatkozás nélkül (azaz csupán spontán megújulással és

öntisztulással) is – ki tudna heverni. Nos, ettől a magyarságrétegtől, még ha ez részben értelmiségi is, nem várhatjuk el, hogy e folyamat megfékezésére készséget mutasson, illetve keressen orvoslást.

Van azonban ennek a hanyatlásnak kölcsönösen figyelemre méltó, sajátos mozzanata is. Ilyen mozzanat bizonyára elsősorban az, hogy akik ennek veszélyét és esélyét tagadják, azok a nyelvi romlás (szegényedés, kommunikációs gyöngülés) és a rendszerbomlás tényét esetleg nem az anyanyelvi életfeltételek mérlegelésének bevonásával próbálták fölszíni vagy meghatározni, hanem például azzal, hogy „ma is sokan vannak, akik életképes szinten használják anyanyelvünket”.

Ez utóbbi érv, persze, igaz lehet, sőt az kétségtelen, hogy ez jelentős érték, és többnyire a közösség számára is szerencse. Meg az is, ha ezen a nyelven valahol évente nem kis számban könyvek jelennek meg, mégpedig elfogadható nyelvezettel. Csakhogy a nyelvi életfeltételek és a nyelvhasználat épségének állapota – (ön)megtévesztésünk kizárása érdekében – a közösség kommunikálásában átfogóan figyelendő, mérendő és mérlegelendő. Nem kis számban s nem kis súllyal vannak ugyanis olyan anyanyelvi életfeltételek, melyek állapota az egész közösség szempontjából is hanyatlóban van, sőt némelyek hiánya nagyon is lehangoló vagy már riasztó.

A médiaprogramok két-három műfajában pl. zömmel meghökkentő a magyartalanság. Néha már az anyanyelvhez való viszonyulásban is homályt sejtethetünk. A vele kapcsolatos anyanyelvi kérdést e műfaj mindennapos társadalmi jelenléte, valamint nagy közönsége teszi jelentőssé. S úgy vélem, ennek csak „lapszéli” lecsapódása a reklámok jelentős részében és a szinkronizált filmek tömegében tapasztalt nyelvezet (az e tekintetben is kitűnő filmszövegfordítások és szellemes reklámszövegek mellett), továbbá az olyan (dilettánsnak is csak eufémizmussal nevezhető) véleménynek a gyakori és szakmailag felelőtlen hangoztatása, hogy a nyelvi változásban csak pozitív megújulásról lehet szó, ill. hogy elegendő, ha a családi környezet biztosítja a gyerekek anyanyelvi fejlődését.

Szerencséje az emberiségnek, hogy anyanyelvi készségének ösztönös növelése révén is igyekszik és bizonyos fokig általában képes is követni a társadalmi élet és a civilizáció fejlődésével járó ismeretgyarapodást. De az is vitathatatlan, hogy nem minden nyelvi változás szolgálja és szolgálta az anyanyelvi készség fejlődését, sőt az is, hogy a történelem folyamán voltak (s ma is vannak) nyelvi közösségek, melyek anyanyelvi identitásuk tekintetében (pl. számbeli fogyatkozásuk miatt)

válságba kerültek, s végül mindig voltak olyanok is számosan, melyek elvesztették közösségi identitásukat.

Hozadék és hordalék?

Igen, a bennünket körülvevő valóság – általában hullámzó intenzitással és tempóval – változik, és mi is többféleképpen változunk, mégpedig többnyire nem eléggé kiszámíthatóan. A magyarság anyanyelve sokat változott az elmúlt évezredekben, s remélhetőleg még sokáig fog élni és fejlődni, tehát változni is, hogy mindig megfelelhessen annak a kornak, amelyben él, illetve annak a célnak, melyért létrejött, s melyért a nemzet mindmáig megőrizte és gyarapította. Csakhogy: a múltban is, ma is – a történelmi és a társadalmi körülményeken kívül – anyanyelvtudatunkon és felelősségvállalásunkon is múltott e változások mibenléte, alakulása és előjele... akár elhallgatjuk ezt, akár tagadjuk.

A történelmi változásokat befolyásolni ugyan többé-kevésbé lehetséges, de megállítani őket nem. Ezért ehhez anyanyelvünknek – hogy azt anyanyelvként (ne pedig csak muzeális emlékként, történelmünk tolmácsolójaként, családi vagy etnikai nosztalgiaként) tarthassuk meg az utókor számára is – időnként szintén változnia kellene, de nem akárhogyan, hanem valóságismereteink módosulásának megfelelően. Tehát mindenekelőtt úgy, hogy az ilyenkor kialakuló állapot anyanyelvünk pozitív megújulását szolgálhassa, vagyis hogy a változás következményeként ne csökkenjen anyanyelvünk közösségi és egyénenkénti életereje.

Nyilvánvaló: magyar közösség nélkül magyar nyelvre nem lenne szükség! És, persze, nyelvünk nem is maradhatna fenn élő, fejlődőképes anyanyelvként. Miként ma a latin sem az, és a többi holt nyelv sem az, ha mégannyi értékes örökséget hagytak volna is ránk az írott hagyatékban. – Persze, a közösség élteti az anyanyelvet, de ettől még kétségtelen marad, hogy minderre a közösség fejlődéséért és fennmaradásáért van szükségünk, és nem fordítva(!).

A legutóbbi század- (és ezred-) forduló táján ugrásszerűen bővültek valóságismereteink, de ennek következtében és ezzel egyidejűleg anyanyelvi készségünkben tárgult a hézag. Am anyanyelvünk veszélyeztetettségét általában nemcsak a hézag tárgulása okozza, sőt főleg nem az, hanem hogy külső körülményeinkből kifolyólag a lakosság domináns rétegeiben ez a hézag rendszerint sokszorta nagyobb az átlagegység tárgyismereteinek új elemekkel való bővülésénél.

Az ismereti gyarapodásnak mindenképpen örülhetnénk, anyanyelvi közösségünk illetékes rétegének azonban nincs erkölcsi joga nem tudni, hogy megnövekedett az anyanyelvünk iránti felelősségünk is. S nincs joga nem vállalni ezt a felelősséget. Sürgősen és megfontolt szervezetséggel és avatottsággal kellene közbelépnie anyanyelvünk érintett életföltételeinek orvoslásáért, különös tekintettel az anyanyelv és a világnyelv szerepmegoszlásának irreális eltolódására.

Tehát akik anyanyelvünket gondozni hivatottak, azoknak ugyan nem lehet hivatásuk (sem érdekük) a nyelvet pillanatnyi állapotában rögzíteni, sem gátolni a változásban, ill. mozdulatlansága fölött örködni. De az sem lehet illetékességük, hogy közömbösen nézzék vagy ne is lássák meg, hogy mi történik vele, hogyan változik, benne mi merre halad, és hogyan alakulnak a változásokat is többé-kevésbé predestináló anyanyelvi életföltételek. (Ezeket a feltételeket általában nem vitatható konkrétumokat ért a nyelvtudomány s jobbára a művelt nagyközönség sem, ezért nem látok okot, de lehetőséget sem, hogy ebben a keretben erre a fontos szempontra kitérjek.)

Egy nyelvközösség ugyanis nem azért tud fennmaradni (ha tud), mert van anyanyelve, hanem anyanyelvének többek között akkor van megtartó ereje, hogyha a közösség tagjai általánosságban olyan anyanyelvi készséget hordanak magukban, mellyel tudják követni a korukban végbemenő változásokat is. Követni őket, kommunikálásukkal, de ugyanennek révén részt is venni bennük – miközben képesek maradnak vagy képesekké válnak a megtartandó anyanyelvi értékek fölismerésére és megőrzésére is.

Több-kevesebb éberséggel és sikerrel tehát a valóság változásához spontánul is igyekszünk igazodni, mégpedig anyanyelvi készségünk révén szintén, noha többnyire nem gondolunk arra, hogy nyelvünknek létfeltétele megfelelni a megváltozott körülményeknek. Nyilván nem lényegtelen ezt pontosítanunk: a valóságváltozást kisebb-nagyobb mértékben az ember maga idézi elő vagy maga hozza létre. Tehát a változó valóságot nem „a nyelv követi” (mert ez a fogalmazásmód elterelné a figyelmünket a valódi alanyról), hanem maguk a kommunikáló emberek követik. Ahogyan tudják. Azaz követjük mi, mindannyian – eleve különböző módon és különböző alkalommal, különböző okkal, elszántsággal, találékonysággal és különböző sikerrel meg kudarccal. És (ha vannak, s ahol vannak) szakemberek és intézmények segítségével is alakítva építjük anyanyelvünk életkörülményeit és anyanyelvünket.

Ezért az anyanyelv építőinek föltétlenül hivatásuk részévé kellene vállalniuk a hozzáértő és felelős

örködést anyanyelvünk folyamatos életképessége fölött. Vállalniuk kellene az átfogó életerő gyarapodását szolgáló meglévő és fölbukkanó rendszerelemek tudatosítását, hogy azután ki-ki maga dönthesse el: a teljes közösségben – bármekkora is az – akar-e hitelesebben (közérthetőbben) értetni és érteni? Ott ugyanis azt, hogy mi helyes és jó, általában a tartós használat dönti el, mégpedig nem divatként, érdekességként, pontoskodásként vagy éppen nyegleségként, hanem térben és időben többnyire átfogóan és maradandóan.

A nyelvőr dolga (ebben a szerepben) nem a rábeszélés, még kevésbé az, hogy a saját tetszését vagy nemtetszését fejtse ki szakszerűen, hanem többek között az, hogy ismertesse, szemléltesse, egymással párhuzamba állítsa a meglévő változatokat és azok elterjedtségének fokát, valamint hogy tudatosítsa: a szaktudomány szempontjából mely fejlemények előnyösebbek anyanyelvünk életerejének gazdagodására. De nem kevésbé alapföladata megfelelő módon és helyen fölhívni a figyelmet a nyelvújítás halaszthatatlan szükségességére, különös tekintettel a tudományos eredmények és a technikai újdonságok ismeretének átfogó anyanyelvűsítésére, mint amilyen pl. a számítógép használatával kapcsolatos nyelvhasználati és írásmódbeli hiányok pótlása.

Az anyanyelvi életföltételek (az életképesség megtarthatásának és fejlesztésének föltételei) hol javulnak, hol romlanak, hol stagnálnak. Ha valamiben zavar keletkezik, azt az egyén is többnyire látja és tudja is, vagy csak kommunikálás közben észleli, illetve akkor sem – még ha a saját anyanyelvi készségének az „üzemzavar”-áról van is szó. Kisebb zavar valahol valamennyire szinte mindig esélyes, s az – részben ezért – általában nem is jelent nagyobb vagy tartósabb gondot az egyén kommunikálásában. (Ilyen zavart idézhetünk elő szinonim vagy paronim toldalékok nem tudatos cseréjével, az alanyi és a tárgyias ragozás közötti ingadozással, az egyes és a többes szám eldöntésében, szórendi, birtoklásjelölési, egyeztetési helyzetekben stb.)

Anyanyelvi divat!

A nyelvállapot – az anyanyelvi életföltételek mozgásával összefüggésben vagy azt követve – változó és váltakozó ritmussal, de szinte állandó mozgásban van, s nemcsak a kisebb-nagyobb *hézagok* táján vagy miatt. A nyelvterület nagyságától és a többnyelvű helyi kommunikálás összetevőinek arányától függően is (mint már említettem) az anyanyelv egy bizonyos határig képes a

részrendszerek kisebb zavarait öntisztulással megszüntetni vagy bizonyos rendszerszerű újulást megformálni. Ilyen esetekben a tisztulást vagy a kialakuló zavar elhárítását nemritkán elősegítheti már az is, hogyha – mivoltának tudatosodásával – valamely *nyelvi divat* egyszerűen megszűnik. Vagy tudat alatti ráhatással a külső körülmények változása szünteti meg.

„**Csúnyán mondom!... Most nem szépen mondom!... Csúnya szóval mondvá...**” – hallhatjuk a nyilvános nyelvhasználat számos szintjén (egészen a parlamentig). Természetesen, anyanyelvünk használóirol van szó, olyanokról általában, akiktől hallgatóságuk okkal várhatná el az efféle ijesztgetés vagy fenyegetés mellőzését. A tudatos, sőt bejelentett „csúnya” nyelvhasználatot ugyanis tekinthetnénk kétszeres tiszteletlenségnek is beszélőtársukkal, illetve anyanyelvünkkel szemben.

Szerencsére azonban ma már egyre többen tudjuk, hogy rendszerint nem is **csúnya**-ságról van szó, hanem anyanyelv-használati tévhitről, vagyis az illető személy egyfajta anyanyelvi tájékozatlanságáról. Esetleg modorosságról. – Viszont akik valóban csúnyán beszélnek (utcán, tévében, filmen, irodalomban, parlamentben), azok sohasem jelentik be előre, hogy „**most csúnyán fogom mondani**”, mert ők maguk vagy nem is tudnak róla, vagy az ő számukra nagyjából éppen ez a lényeg: a váratlan megbotránkoztatás, még ha a verbális ízléstelenség árán is.

Egy másfajta divatpélda! – Az 'autonómiakövetelő' és 'autonómia híve' fogalom rosszálló(!) és rossz szerb megjelölése: **autonomaš**. A Délvidéken – már lényegtelen, hogy mikor – ez került a helyi magyar fordításba és a helyi sajtóba. Vagy némi javítani akarással (a magyarban): **autonómiás**. Szakmai beavatkozásra a szolgálai átvett, de köznyelvünkben semmit nem jelentő s a szerbben is rosszul alkotott szót (nem is mindjárt) fölváltotta a helyes fordítás: **autonomista**. Csakhogy ez a közismert és hibátlan szó nem (eléggé) jelölte a rosszállást, vagyis az autonómiakövetelés helytelenítését és a követelők megbélyegzését is. Amazt a torz szót ez tehát csak részben tudta fölváltani, ezért a kollaboráns helyi magyar sajtó igényét nem is elégíthette ki. A belpolitikai változás következtében végül is egyszerre mindkét szóalak eltűnt a nyelvhasználatból. (Az autonómiakövetelőket ugyanis elhallgattatta a rezsim.)

2.

Meg-megbomolhat a rendszer

Hogyha az anyanyelvi életföltételek hátrányosan változnak, vagy ha kedvező megváltozásuk nem

következik be, abban az esetben a nagyobb anyanyelvi hézagok tartóssá válhatnak, s a (helyi) nyelvhasználatban egy-egy részrendszer szembetűnőbb és konokabb bomlása is megjelenhet. (L. **ez a dolog miatt; az előlátott program nem valósult meg**; továbbá: egyeztetési, szórendi zavarok.)

Az anyanyelvi készségünkben, de még inkább az anyanyelvi tudatunkban keletkezett és tartóssá vált hézag néha olyan funkciózavart okoz, melyről szinte nem is veszünk tudomást, mert mindennapi kommunikációnkban ritkán adódik annak megfelelő beszédhelyzet. Ilyen lehet a magyar *birtokjel* téves használata. Ez a szóelem Európában egyébként is a magyar sajtóságok közé tartozik, de meglétét, mint látni fogjuk, néha mi magyarok sem tudjuk megfelelően értékelni, azaz nemigen tudjuk használni ezt a toldalékot, főleg a fővárosban, ahol valamivel lazább az átlagos spontán magyar nyelvérzék. Íme, egy példa a tévéadásból – csupán az egyes számú birtokszó említett jelének használatáról!

Mindenütt a mienkéhez hasonló lesz az időjárás. – Az **-é** birtokjel a tévéidézetben fölösleges, mert a tévéjelentés a **mi időjárásunk**-hoz, azaz a **mienk**-hez hasonlítja az isztraiat. Helyesen: **a mienkhez** (azaz a **mi időjárásunkhoz**) **lesz hasonló**.

Amarra a szóalakra (**mienké, tiedé...**), teljesen szabályos formaként, persze, köznyelvünkben is lehet szükségünk, csakhogy nem az idézett beszédhelyzetben!

A **mienké, tiedé** akkor lenne indokolt, hogyha előzőleg már szoltunk volna a **mienknek valamije**-ről v. **valakijé**-ről: vagyis hogy ami a **mienk**, annak van valamije, pl.: **A mi boltunk bejárata fehér, a te boltod bejárata pedig kék**. Ha e szöveg folytatásában nem akarnánk ismételni az azonos birtokszókat, akkor helyettük elég kitennünk az **-é** birtokjelet: **A mi boltunké mindig nyitva van, a te boltodé pedig csak munkanapokon**. – Csakhogy azt látjuk: a két birtokos szerkezetben a **bejárata** azonos birtokszók *birtokos jelzője* (**boltunk; boltod**) egyidejűleg *birtokszó* is, és **ez is azonos** köznévi a kettőben (**bolt**). Nos, ilyenkor a személyes névmási (**mi, te**) birtokos jelzőjű szerkezetnek(!) helyébe lép a pusztán birtokos névmás (**mi boltunk > mienk; te boltod > tied**), és ez veszi át az iménti birtokos szerkezet *birtokjelét*: **a mi boltunké fehér > a mienké fehér; a te boltodé pedig kék > a tiedé pedig kék**.

Ilyen alapon lehet szükségünk ezekre a szóalakokra: **a mienké, a tieteké, az övéké**, vagy egy *birtokos* esetén: **az enyéme, a tiedé**. – A hasonlóan esélyes **övéé**-t azonban már kerülni szoktuk, mégpedig körülírással vagy úgy, hogy valamelyik

birtokszót nem hagyjuk el. Pl. **A mi boltunk bejárata fehér, az ő boltjának a bejárata pedig kék. A mienké mindig nyitva van, az ő boltjáé pedig csak munkanapokon.** (Noha kétségtelen, hogy így is helyes lett volna: **...az övéé pedig csak munkanapokon.**)

Amint látjuk, a *birtokjel* használatának néha előforduló problémáját nem idegen nyelvi (közvetlen) hatás, sem a népnyelvé okozza, hanem az, hogy korunk mindennapi kommunikációjában az adott szóelemnek megfelelő beszédhelyzet viszonylag ritkán fordul elő, különösen *egyedül* személyben. De hogy ez a *beszédhelyzet* sem fehér holló, íme, egy 2007-es példa az internetről!

A kormány tagjai láthatólag úgy érzik, hogy egypártrendszer működik az országban, és a kormány véleménye megegyezik a Parlament egészével (internet). – Helyesen: **...és a kormány véleménye megegyezik a Parlament egészének a véleményével.** Vagy kevésbé jól hangzóan (de szintén helyesen!): **...és a kormány véleménye megegyezik a Parlament egészével.**

Az utóbbi változatban láthatjuk, hogy a **Parlament egésze** szerkezetnek a további toldalékolásával a birtokszó **-e személyragjának** (más megnevezéssel: *személyjelének*) a *hangzónyújtás*-a homonímiába kerül az **-é** birtokjellel, s ez megnehezíti a teljes birtokszó alaktani szerepének fölismerését. De veláris magánhangzójú személyrag-illeszkedés esetén ez a megtévesztő azonosalakúság nem is jön létre (a Parlament határozatáival); másrészt viszont a helyesbítés első változata mindenkor egyértelmű és világos.

Főntebb említettem, hogy a mienkkel érintkező nyelvek sajátosságainak, vagyis a kontrasztív elemek másságának is lehet szerepe az anyanyelvünkben fölfölbukkanó tévedés létrejöttében. (Persze, részünkről nem ritkább eset, hogy valamelyik idegen nyelv használatába visszük be magyar észjárásunkat, csak hogy most nem az idegennyelv-használat a témánk.) Az indogermán (más szóval: indoeurópai) nyelvekben, pl. jelzői és állítmányi szerepben a birtokosjelölés módja nagyjából nem követi a magyar kétféleséget: **Az az én könyvem.** De: **Az a könyv az enyém.** – **To je moja knjiga.** És: **Ta knjiga je moja.** **Das ist mein Buch.** És: **Jenes Buch ist mein.** Stb.

Még ritkábban fordul elő, de létező, hasznos és élő eleme nyelvünk rendszerének a *többes számú birtokszó jele*, vagyis a *birtokjel többese*, ill. annak megjelenése a birtokos névmásban: Más-más: **tietek, tieteké, tietekéi – tieitek, tieiteké, tieitekéi.** Ezek alapos ismertetése azonban itt indokolatlan kitérő lenne.

És végül lássunk másfajta példát a világhálóról – de már helyesbítő elemzés nélkül! Látni fogjuk: a kettőspontot helyettesítő gondolatjel kivételével grammatikailag még csak nem is fésületlen a mondat, stílusát tekintve pedig a magyar média korszerű portálján viszonylag átlagos. Első pillantásra mégis bizonytalanok tűnik, hogy magyar anyanyelvű közönségnek szánták-e. Íme, a mondat!

A négynapos hosszúhérvégén óriási partykat tartanak szerte az országban – pénteken breakbulik szerte Budapesten, szombaton visszatér a Hyperspace, vasárnap Kecelen játszik a house sztár John Digweed, hétfőn a legjobb brit drum'n'basses csajok a Hajógyárin, kedden pedig a négyéves A38 De-Phazz-koncerttel ünnepel.

Ugyanitt, persze, jellemzőbb a fésületlenség, szinte bármelyik honlapon. Íme, egy brüsszeli jelentés címe és egyik mondata!

G.-jelentés a kukoricaintervenció megszüntetésére ellen. – Az Európai Parlament konzultációs jogával élve készít jelentést a témáról G. irányításával – a szocialista társjelentéstevő T. Cs. (MSZP) volt.

Közvetett v. kétlépcsős gondozás

A *kétlépcsős* (azaz: *két lépcsőfokos*) *nyelvművelés* végzői elsősorban úgy tervezik a munkájukat, hogy majd közvetve szólnak a nagyközönséghez. Ilyenkor ugyanis a nyelvész az első lépcsőn (= lépcsőfokon) olyan szerkezeti és nyelvrendszerbeli jelenségeket (is) tartalmazó mondat típusokra hívja föl a nyelvápolás alapismereteiben szakmailag avatott lektorok, pedagógusok és újságírók figyelmét, melyek fölkínált helyesbítését ők majd a médiában és a közoktatásban gondozott szövegek útján – második lépcsőként(!) – már közvetlenül alkalmazhatják, ahelyett, hogy ezekről a jelenségekről maguk is szólnának. (Ez lenne a két lépcsőfokos – egyszerűbben: *kétlépcsős* – *nyelvművelés* rövid értelmezése.)

Az a föltételeesség, hogy ti. gondolataink helyesbítésként esetleg majd eljutnak a címzetthez, az *egylépcsős*, vagyis közvetlen *nyelvművelés*ben még dominánsabb. Azonkívül ez az utóbbi anyanyelvi őrszolgálat alkalmasabb ugyan a nagyközönség közvetlen megszólítására, csak hogy inkább az elvben kevesebb grammatikai előismeretet igénylő, olvasmányosabb, zömében elemibb és elsődlegesebb – de nem kevésbé fontos – jelenségekre térhet ki, ezért kevésbé épül a szakmailag s hivatásban avatott és illetékes társadalmi réteg közvetítő bevonására. A nagyközönség közvetlen megszólítása azonban itt is

csak abban az esetben valósulhat meg, hogyha a címzett „a megfelelő időben és helyen” föllapozza az újságot, vagy bekapcsolja a rádiót. És ha az ajánlott formát maga alkalmazni akarja és tudja; ha egyáltalán fölfigyel erre a rovatra, témára, tanácsra.

A közvetlen és a közvetett nyelvművelés között tehát nem elsősorban a célba juttatásban van a különbség, hanem az aktuális mondanivaló hatalmas részének el(nem)jindíthatóságában (lásd Tárgymutató). A kétlépcsős (v. közvetett) nyelvművelés olyan mérsékelt grammatikai szaknyelven szól, hogy a kifejtésnek ez a módja az anyanyelvi ismeretekben műveltebb címzett számára fölgyorsíthatja a jelenség nyelvi mélységének, mibenlétének és a mondaton belüli összefüggéseinek a fölismerését. Az által pedig esélyesebbé válhat a spontán és átfogóbb ráhatás a végső címzett anyanyelvi készségére.

A kétlépcsős(nek szánt) anyanyelvgondozás reménye és formális alkalma teszi lehetővé, hogy túlmehessünk egy-egy mondat pusztá helyesbítésén, azaz hogy időnként „elbeszélgethessünk” a jelenség háttéréről, lehetséges okáról és a megoldásokról is. Konkrétabban azt, hogy tudatosítsuk: mért tekintjük a jelenséget helyesbítendőnek, s hogy megpróbáljuk fölfedni nyelvi vagy beszédlélektani háttérét, vagy hogy arra egy v. több föltevésével következtessünk. S hogy javításának, elhárításának, esetleges árnyalásának egy vagy több módjára javaslatot tegyünk.

A kétlépcsős nyelvművelésre többek között azért lett szükség, mert a jobbara szaknyelven végzett grammatikai mondatelemzés csak kevéssé férne bele a hagyományos nyelvművelés keretébe: az itt megvilágított nyelvelemek jelöléséhez ugyanis szakszavak és kategóriák bővebb ismerete szükséges. Nyelvészeti mondatelemzés nélkül viszont a vizsgált jelenség mibenlétét, a javítás elvét és a változatok lényegét többnyire nem lehet azon a szinten sem levezetni, sem megértetni. Persze, a helyesbítés okát és mibenlétét gyakran a nem nyelvészeti alapon gondolkodó ember is megérezheti, csak hogy az analógia alkalmazásához általában nem elég a megézés, hanem a lektorak és a magyartanárok látnia, értenie és tudnia is kell ezt az okot, hogy az analóg eseteket is fölismerhesse, s hogy majd azokat is megfelelően helyesbíthesse. Vagyis hogy alkalmazhassa a tanácsokat.

A címzett olvasóréteg lényeges nyelvtani alapismereteinek föltételezhetősége nélkül bizonyos nyelvhasználati jelenségek hátrányosságát, ellentmondásait bemutatni, azaz fölismertetni, jól megértetni általában nem lehet, ill. kevéssé esélyes; analógiás módszerrel való elhárításukat könnyedén, röviden kifejteni még kevésbé. Ilyen jelenségeket pedig

naponta tapasztalhatunk a mondattan, az alaktan, a szófajtan, a szóelemtan (morfematika) területén, sőt már a magyar szórend százféle sajátosságáról sem szólhatunk a grammatikai alapfogalmakra való hivatkozás megkerülésével. Márpedig – ennek megerősítését majd az olvasók maguk is láthatják a Tárgymutatóban – ilyen jelenségek rendszeresen bukkannak föl a mondatok egészének elemzésekor.

A jó elemzéssel nemegyszer az adott gubancnak nemcsak az esélyes tartalmi megfeleléséig juthatunk el, és például az annak megfelelő szerkezetváltozatig v. -változatokig, hanem az első lépcsőfokon álló címzett olvasó grammatikailag (azaz megértve) is láthatja, hogy az a gubanc, az a szöveggkonglomerátum, sőt az a már úgy-ahogy be is járódott (rossz) szövegforma miért nehézkes, miért homályos, hamis vagy érthetetlen. Ez pedig esetenként sem lényegtelen az olvasónak és a majdani fogalmazónak. Mindannyiunknak a kommunikálási „adásvétel”-ben.

Mindezekből is következik, hogy amikor anyanyelvűségünk helyzetét, állapotát és jelenlegi életföltételeit akarjuk minősíteni, azaz amikor nem kész sémát keresünk, hanem a választ mi magunk próbáljuk megfogalmazni, akkor tudnunk kell világosan, hogy kinek, azaz kiknek az anyanyelvi készségéről van szó.

Konkrét ember a címzett!

Az egyénnek erkölcsi alapon természetes jogában áll, hogy anyanyelvi közösségével nyelvileg jól és könnyen kommunikálhasson. Ehhez a széleskörű értés-értetéshez viszont éppen az anyanyelvi – azon belül is a köznyelvi – egység a legelemibb életföltétel. Ezért áll jogában minden egyénnek (de így a közösségnek is) az, hogy anyanyelvi készségét teljes mértékben a társadalmi szükségletnek megfelelővé fejleszthesse. És: egyénnek és közösségnek kölcsönös érdeke elősegíteni a közösségi lét minél jobb működését. Ebben a működésben viszont legfontosabb (kohéziós...) tényező az adott közösség anyanyelve. A legáltalánosabb ilyen „fölkészítést”-t kínálják föl az anyanyelvi intézmények, többek között a közoktatás, a színház, a média, az (anyanyelvű) irodalom, az anyanyelvű (tehát nem a szinkronizált) filmek, az anyanyelvű kézikönyvek stb. Ha nemzetközi vagy más alapokmányok ezt nem mondják is ki, az emberi közösségek többségének magatartása világszerte egyértelműen jelzi, hogy tudnak erről a jogról, és többé-kevésbé élnek is vele – ahol s amennyiben ezt nem akadályozza meg pl. valamelyik hatalom hegemonisztikus törekvése.

Anyanyelvi és nemzeti megmaradásáért tehát népünk minden közösségi rétegének, elsősorban a közösség értelmiségének – hogyha ebben az identitásában akar vagy kíván megmaradni – nem elég éberem örködni, hanem egyidejűleg szüksége lenne állandó józanságra, önzetlenségre és áldozatvállalásra is. Az ugyanis megtévesztő látszat, hogy a nagy nyelvi közösségek általában ritkán aggódnak, kevesebbet beszélnek nemzeti megmaradásukról (nemzeti érdekükről annál többet). Egyrészt tömegüknél s erejüknél fogva e tekintetben kevesebb okuk van az aggódásra, másrészt ők rendszerint a kis nyelvi közösségeknél aránylag is jóval több lényegeset tesznek azért, hogy anyanyelvi és nemzeti létigényeiket érvényesíthessék.

Végül pedig alapvető fontosságúnak tartom az anyanyelvépítésre vonatkozó fejtegetésemet azzal zárni, hogy a készségépítés tekintetében senki és semmi sem pótolhatja az átfogó intézményes anyanyelvű oktatási rendszert, s nemcsak többnyelvű közegben. Tehát ezt nem pótolhatja a legkorszerűbben megszervezett nyelvművelés sem.

A szabad anyanyelvi kommunikáláson ezt (is) érthetjük tehát: Egyrészt mondanivalónkat vagy kérdésünket képesek vagyunk úgy megfogalmazni, hogy azt a címzett hitelesen, könnyen és egészen megérthesse; másrészt mások jól megfogalmazott mondataiból hitelesen, könnyen és teljesen meg tudjuk érteni mindazt, amit azok valóban közölni akartak velünk. Írásban vagy szóban. Mégpedig a mindennapi médiában, a szak- és a szépirodalomban, a családban, szakemberek vitájában, a média híreiben vagy a törvényhozásban és -megfogalmazásban, telefonon, plakáton, okiratban vagy dalban, filmen, színpadon, békekötési szerződésben, tankönyvekben, orvosi rendelőben, gyógyszerek betegtájékoztatóján, a honi kereskedelemben és közlekedésben, a magyar közigazgatás úrlapjain és határozataiban, uniós pályázatokban stb

Birtoklás és szabadság

Összegezhethetnénk-e az anyanyelvépítés lényegét? Próbáljuk meg!

Anyanyelvünk valóban a mienk, s ilyen értelemben az enyém is, azaz minden olyan egyéné, aki az adott nyelvet anyanyelvi szinten használja. Hogyha pedig az enyém, akkor anyanyelvemen nyilván úgy írok és beszélek, ahogyan akarok. (Természetesen, akkor is, ha nem vallom magamat írónak, s ha ez többeknek nem tetszik.)

Mondhatnánk ugyanis, hogy az egyénnek jogában áll a saját anyanyelvét úgy használni vagy módosítani,

ahogyan akarja. Illetve ahogyan maga látja megfelelőnek, „szebb”-nek stb. Mondhatnánk, de fölösleges lenne, mert ez valamennyire enélkül is így van. És így is volt – valamennyire. **M á s r é s z t** viszont az anyanyelvet magát közvetlen beavatkozással senki egymagában nem képes megváltoztatni (sőt huszadmagával sem), bármilyen ötlete vagy indoka lenne is erre. Az anyanyelv nem rajtunk kívül álló valóság, mint pl. egy épület, melyet bizonyos hozzávalók segítségével átépíthet valaki olyanná, amilyent kíván a meglévő helyett. Nem is a bennünk levő, az énünkben kialakított ilyen vagy olyan világszemlélet, nemzettudat, szellemi vagy fizikai képesség, melyet megfelelő módszerrel és kitartással valaki önmagában (és csak önmagában) átforgathat.

Az *anyanyelv* valamely nyelvi közösség tagjainak készsége együttvéve, mégpedig minden nemzedéké. Az egyes egyén tehát nem akadályozható meg abban, hogy tetszése szerint változtasson anyanyelvi készségén, de ő azt nem tudja mire használni. Az általa eszközölt módosítást nyelvi (anyanyelvi) tényé nem teheti, hogyha a nyelvi közösség többi tagjának a készsége nem esett át ugyanezen a módosításon.

Mivel tehát egyazon anyanyelv „minden olyan egyéné...”, ez a „birtoklás” és személyi szabadság csak korlátozott mértékben és bizonyos értelemben szűkíthető le egy személyre, azaz egy-egyre, hiszen például a magyar nyelv „tulajdonlása” a magyarság minden tagjára vonatkozik. Sőt ennél többről is van szó. – Továbbá az egyéni anyanyelvhasználat szabadságát eleve nem tilalmak és szabályparancsok korlátozták és korlátozzák igazán, hanem elsősorban az a valós és ősi érdeköstön, hogy mások megérthessenek bennünket, és hogy másokat megérthessünk. Lényegében ez az alapja minden nyelvismereti és nyelvhelyességi tanácsnak.

Az ugyanis már ennek az elvnek és alapcélnak a gyakorlati megvalósítása és kifejlesztése akar lenni, amit egy-egy nyelvközösség tesz a korszerű intézményes és nem intézményes anyanyelvépítés útján, mégpedig önmaga hosszabb távú főnmaradásáért és fölemelkedéséért: hogy mindenekelőtt minél egységesebben, azaz közérthetőbben működhessen anyanyelvünk, továbbá hogy minél differenciáltabban és hitelesebben és könnyebben megérthessenek bennünket, s megérthessünk másokat. Ez pedig, hogyha folyamatos, egységes, átfogó és mindenekelőtt szakavatott építésben és gondozásban nyilvánul meg (és ha ezt fölismerjük, és mások sem akadályozzák), akkor ez az építés anyanyelvűségünknek létfontosságú velejárójává lesz. A huszonegyedik században pedig egyre inkább

erre a magasabb rendű és nagy hatósugarú *anyanyelvi szabadságra* van szüksége az egyénnek, amit az átfogó egység és az átfogó gondozottság biztosíthat.

Az anyanyelv építésében tudatos szempont, a mindenkori kommunikálásban pedig elsősorban ösztönös igazodás, hogy *történelmi folyamatnak* is fogjuk föl a kommunikálást. Olyan folyamatnak, melyben állandóan okulunk a múlt tapasztalatain, merítünk az eredményeiből, s igyekszünk megértetni magunkat a jövővel is. *Múlt* és *jövő* valamennyire mindig itt van köztünk, velünk és bennünk, vagyis az anyanyelvi készségünkben, az idős és az ifjú nemzedékek által képviselve.

Okulásunk és értetési-értési gyarapodásunk kiterjedhet mindkét táborra és irányba. Ilyen

értelemben anyanyelvünket akkor fogjuk föl jól, ha az úgynevezett birtoklást kb. így értelmezzük: anyanyelvünk ugyan csak az egyénben van, volt és lesz, de már az anyanyelv mint szélesebb értelemben vett kommunikálási rendszer nemcsak az egyénekből alakult közösség produktumának tekinthető, hanem nyelvi (stb.) környezetben és környezettel alakuló folyamatproduktumnak is, melyben a változásokat jelentős mértékben a mindenkori jelen követelményei és körülményei váltják ki és nagymértékben határozzák is meg.

Ez a történelmi-fejlődési korban mindig heterogén közösség ebben a folyamatban a *múlt* tapasztalatiból meg a *jelen* és a *jövő* igényeiből ötvözi a formálódást okozó mozgást, s ez a mozgás sohasem egészen spontán, és sohasem egészen tudatos.